

LIETUVOS

**8(17)
2008**

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY**

LIH
LEIDVYKLA

VILNIUS 2008

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
École des Hautes Études en Sciences Sociales
Lundo universitetas

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

tel.: + 370 5 2629410
faks: +370 5 2611433
el. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytytis Čiubrinskas).....	5
<i>Foreword</i> (Vytytis Čiubrinskas)	8

Straipsniai / Articles

Christian Giordano

Disputed Historical Memories in East Europe and Southeast Asia: Representations, Symbols and Social Practices.....	11
Ginčijamos istorinės atmintys Rytų Europoje ir Pietryčių Azijoje: reprezentacijos, simboliai ir socialinės praktikos. Santrauka	27

Irena Šutinienė

Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tautinė tapatybė	31
Social Memory and Contemporary Lithuanian National Identity. Summary.....	54

Darius Daukšas

Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos	57
Identity Inscribed in the Passport: the Trajectories of Ethnic/national Identity of Lithuanian Poles. Summary.....	72

Žilvytis Šaknys, Daiva Lapinskaitė

Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje.....	73
Lithuanian Karaims: Ethnic and Confessional Identity in the Late Twentieth – Early Twenty-First Century. Summary.....	93

John Helsloot

Valentino dienos triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų.....	97
The Triumph of Valentine's Day in the Netherlands – after Fifty Years. Summary.....	114

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Irma Šidiškienė

Naujų etnografinių lauko tyrimo būdų paieška: apklausa dviese.....	117
A Search for New Ways of Ethnographic Fieldwork: An Inquiry Conducted by Two Persons. Summary.....	135

Valdemaras Klumbys

Lietuvos kultūrinis elitas sovietmečiu: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo....	139
Soviet Lithuanian Cultural Elite: between Resistance and Compliance. Summary.....	159

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Kristina Šliavaitė. From Pioneers to Target Group: Social Change, Ethnicity and Memory in a Lithuanian Nuclear Power Plant Community (<i>Neringa Klumbytė</i>)....	163
---	-----

Defining Region: Socio-cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives 1–2. Acta Historica Universitatis Klaipedensis 12–13. Studia Anthropologica 1–2 (<i>Žilvytis Šaknys</i>).....	168
Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity. Lindqvist M. (ed.) (<i>Darius Daukšas</i>)	173
Baltic Postcolonialism. Kelertas V. (ed.) (<i>Gediminas Lancauskas</i>)	175
Torbjorn Friberg. Diagnosing Burn-Out. An Anthropological Study of a Social Concept in Sweden (<i>Vieda Skultans</i>).....	178

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Antropologija, etnografija ir biotechnologija“ (<i>Jeanette Edwards, Auksuolė Čepaitienė</i>).....	179
Antropologija, kultūra ir kritinės problemos Amerikos antropologijos asociacijos konferencijoje (<i>Neringa Klumbytė</i>).....	183

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

Etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių elektroninis sąvadas (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	187
Lietuvių tautinio identiteto raiškos būdai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>).....	189

In Memoriam

Antanas Stravinskas (<i>Irena Seliukaitė</i>).....	191
--	-----

Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity. Mats Lindqvist (ed.). Botkyrka: Multicultural Centre, 2003. 350 p.

Mokslinėje literatūroje netyla kalbos apie nacionalinės valstybės silpnėjimą, kosmopolitinį identitetą, nacionalinio/etninio identiteto nykimą, transnacionalizmą ir kitus panašius procesus, kuriuos apibūdina viena esminė šių dienų sąvoka – globalizacija. Bet ar iš tiesų globalizacija panaikina ribas tarp nacionalinių valstybių ir nacionaliniai/etniniai identitetai praranda savo svarbą nūdienos pasaulyje? Pastarųjų dviejų dešimtmečių pavyzdžiai iš buvusios Sovietų sąjungos ir sovietinio bloko iliustruoja kiek kitoki, ne vien nacionalinių-etninių ribų nykimu grindžiamą supratimą. Atvirkščiai, atrodo, kad viso buvusio sovietinio bloko transformacija leidžia pradėti kalbėti apie nacionalinio/etninio tapatumo atgijimą.

2003 m. pasirodęs veikalas *Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity* (Nacijos at-kūrimas. Tarpdisciplininis požiūris į latvių nacionalinio identiteto kūrimą) yra vienas iš daugelio pastaruosiu metu pasirodančių veikalų, skirtų jau minėtai nacionalinio-etninio tapatumo atgijimo ir suaktyvėjimo problematikai, iškilusiai po Sovietų sąjungos subyrėjimo, ar net veiksnio, nulėmusio Sąjungos griūtį, analizei. Leidinys Lietuvos skaitytojams turėtų būti įdomus dėl lengvai atpažįstamo istorinio socialinio geografinio konteksto. Būtent darbe daugiausia kalbama apie šiuolaikinės Latvijos kontekstą ir istorines aplinkybes, kurios nulėmė dabarties Latvijos politinę socialinę aplinką. Taip pat šiame darbe nemažai dėmesio skiriama ir kaimyninių respublikų – Estijos ir Lietuvos – socialinei istorinei analizei.

Leidinyje išleistas 2003 m. kaip baigiamasis tiriamojo projekto „Nations and unions: A multidisciplinary project on national identity and transnational movements in the Baltic states“ darbas, projektą finansavo „Baltic Sea Fund“.

Knyga įdomi tuo, kad čia plėtojama tarpdisciplininė perspektyva. Tai reiškia, kad veikale nacionalumo-etniškumo problematika gvildinama iš istorinės, politinės, etnologinės ir kitų perspektyvų. Kaip tik tai tiriamai problematikai prideda daugiaplaniškumo ir įvairumo.

Pagrindines veikale analizuojamas kryptis trumpai galėtume apibūdinti taip: istorija ir jos tęstinumas šių dienų Latvijoje; transformacija iš Sovietų sąjungos į nepriklausomą Latvijos Respubliką; identitetų konstravimas, jų sąveika su įvairių institucijų praktikomis per pastaruosius kelis šimtmečius.

Bendra pradinė nuostata, kurią daugiau ar mažiau plėtoja visi šios rinktinės autoriai, – tai tariamas ar esamas skirtingas istorinis ir socialinis Rytų Europos ir Vakarų kontekstas. Rytų Europos konteksto suprobleminimas, kuris reiškiasi regione tiek istoriškai, tiek ir šiandieninėmis socialinio ir politinio gyvenimo formomis, pateikia gana nuoseklų istorinį ir dabarties Latvijos visuomenės vaizdą. Kita vertus, teorinis Rytų – Vakarų suprobleminimas veikale yra gerai apgalvotas ir išgvildentas. Nesistengiama kaip aklo fakto pasakyti, kad Rytams būdinga etninė nacijos samprata, o Vakarams – politinė. Iš visų veikalo autorių darbų veikiau ryškėja nacijos „naujumo“ ir „senumo“ aspektai, kurie kartu su sudėtinga istorine aplinka ir išorinėmis sąveikomis su imperinėmis galybėmis sukuria tą ypatingą erdvę, kurią ir apibrėžiame kaip Rytų Europą.

Straipsniai veikale pagal temas ir problemas išdėstyti chronologine tvarka, pateikiamas sudėtingas įvairių konkretaus laikotarpio etnonacionalinių grupių sąveikų vaizdas. Istorikai intensyviausios

sąveikos vyko tarp latvių, kurių dauguma buvo valstiečiai, ir elito – Pabaltijo vokiečių, vėliau, po sovietinės okupacijos ir atkūrus nepriklausomybę 1991 m., – tarp latvių ir rusų.

Knygoje nuosekliai pateikiamas vaizdas, kaip teritorija, kuri dabar yra Latvijos Respublikos teritorija, XIX a. tampa kovų arena dėl teisės pasakyti: čia – „mūsų teritorija“. Apie tai kalbama P. H. Hort straipsnyje „Zeme un tauta: Conceptions of the Latvian Territory and the Latvian Nation“, p. 25–73 (Zeme un tauta: Latvijos teritorijos ir latvių tautos samprata). Matome skirtingas strategijas ir skirtingą ideologinę argumentaciją „apgyvendinant teritoriją“. Viena vertus, vyko ideologinė kova tarp latvių ir vokiečių elito (kuris, aišku, tuo metu dominavo latvių atžvilgiu) dėl teisės pasakyti, kas buvo pirmieji krašto gyventojai, kita vertus, šios abi grupės susidūrė su stipria rusifikacijos politika XIX a. pabaigoje. Iki XIX a. ir XIX a. pradžioje etninė įvairovė dar nebuvo traktuojama kaip problema, o vėliau, išitvirtinant nacionalizmui, iškilio homogeniškumo poreikis – reikėjo vientisos teritorijos, kultūros ir kalbos. Šis homogeniškumo principas tampa pagrindine ideologine nacionalizmo kryptimi tiek tarpukariu, tiek ir 1991 m. atkūrus Latvijos nepriklausomybę.

Būtent visuomenės kaip homogeniškos visumos matymas ir nulėmė tą sudėtingą nacijos kūrimo, trukusio visą XX a. vaizdą. Homogeniškumo sąvoka, kaip jau minėjau, apima tokius dėmenis kaip teritorija, kultūra ir kalba. Pastaroji ypač buvo konceptualizuota pirmosios Latvijos Respublikos metu. Šio laikotarpio analizei skirti du straipsniai: F. Bjorklund, „The Rhetoric of the Nation. Baltic Germans in the First Latvian Democracy“, p. 75–122 (Nacijos retorika. Baltijos vokiečiai Pirmojoje Latvijos demokratijoje), ir P. B. Hort, „The Latvian Nation and the Intellectuals. The Forming of Latvia’s University during

the First Republic“, p. 123–184 (Latvijos tauta ir intelektualai. Latvijos universiteto kūrimasis Pirmojoje Respublikoje). Latvių kalbą, kuri buvo laikoma valstietiška, hierarchiškai buvo suvokiama kaip menkesnė už vokiečių kalbą, susikūrus Latvijos valstybei, kažkaip reikėjo įtvirtinti valstybinėje ir mokslinėje apyvartoje. Įteisinant latvių kalbą – suteikiant jai valstybinės kalbos statusą ir įtvirtinant jos vartojimą akademinėje aplinkoje, – vyko ir kiti procesai, susiję su socialinių statusų transformacijomis ir dominuojančių pozicijų kaita.

Sovietmečiu sustiprėjęs folkloristinis judėjimas, apie kurį straipsnyje „Giving Voice to the Nation. The Folkloristic Movement and the Restoration of Latvian Identity“, p. 185–242 (Suteikiant balsą tautai. Folkloristinis judėjimas ir latviško identiteto atkūrimas), kalba M. Lindqvist, Latvijoje buvo ne kas kita, kaip jau minėtos homogeniškos, autentiškos visuomenės ieškojimas. Čia, ko gero, didelį poveikį turėjo vokiškoji Herderio tradicija, siekianti suprasti tautą per valstietišką, autentišką kultūrą, su kuria latviai nepaprastai glaudžiai tapatinosi. Folkloristinio judėjimo esmė sovietmečiu buvo „išgryninti“ etninį identitetą ir tokiu būdu priešintis sovietinei politikai, siekiančiai sukurti beveidį *homo sovieticus*.

Latvijai antrą kartą atkūrus nepriklausomybę 1991 m., susiduriama su panašiomis problemomis, kokios buvo ir tarpukario laikotarpiu, tik šiuo metu tai jau ne Pabaltijo vokiečiai, o rusai, kurie skausmingai išgyvena dominuojančios pozicijos praradimą naujoje Latvijos valstybėje. Šiems klausimams knygoje skirti du straipsniai: F. Bjorklund straipsnis „Pedagogy of the Nation. Nation-building and Education in Latvia“, p. 243–292 (Nacijos pedagogika. Tautos kūrimas ir edukacija Latvijoje); B. Lindqvist, „An Arena for Contested Identities. National Identity and Ethnic Diversity at Latvian Schools“, p. 293–350 (Konkuruojančių identitetų raiška. Nacio-

nalinis identitetas ir etninė įvairovė Latvijos mokyklose). Į latvių-rusų santykių problemas šiuose straipsniuose žiūrima iš edukacinės politikos ir žmonių, dirbančių edukacinėje sistemoje, perspektyvų. Į pirmą planą šiuo valstybės atkūrimo tarpsniu ir vėl iškyla latvių kalba, kuri suvokiama kaip nacionalinio identiteto pagrindas ir jos pagrindu vyksta visuomenės restruktūrizacija, kurios metu Latvijos rusai lieka užribyje.

Manyčiau, kad teoriniu požiūriu veikalas nėra labai inovatyvus. Vien pasirinkti tyrimų laukai suponuoja galvojimą apie klasikinės nacionalizmo teorijas, tokias kaip B. Anderseno, E. Gelnerio ir kitų, kurie nepaprastai sureikšmino edukacinę sistemą kaip svarbų elementą „išrandant naciją“ bei palaikant jos gyvybingumą. Praktiškai visi knygos autoriai daugiau ar mažiau nagrinėja šį minėtą edukacinės sistemos ir nacionalinio identiteto konstravimo santykį. Kita vertus, Rytų Europos konceptualizavimas, išryškinant nacijos sampratą, paremtą kultūriniu homogeniškumu, yra daug informatyvesnis ir teikia daugiau išvalgų ne tik apie Latviją, bet ir

apie visą regioną, atskleisdamas tam tikrus dėsningumus. Bet ir čia norėčiau akcentuoti tyrimų laukų pasirinkimo strategiją, kuri, kaip jau minėjau, ko gero, buvo padiktuota daugiau klasikinių nacionalizmo teoretikų, būtent, daugiausiai akcentuojant švietimo ir intelektualų daromą įtaką nacijos kūrimui. Neabejotinai tai yra svarbi sritis kalbant apie nacionalizmo ir etniškumo sampratą, bet ne mažiau svarbu būtų panagrinėti ir kitas aktualias sritis, tokias kaip pilietybė, valstybės etnonacionalinė politika, etninės mažumos ir kt., kurios iš esmės yra labai svarbios ir kurioms, kalbant apie Rytų Europą, tikrai skiriama labai daug dėmesio. Šias sritis autoriai tik pamini, detaliau nenagrinėja. Iš dalies tai suprantama dėl užsibrėžto tikslo – parodyti nacijos kūrimosi daugiaplaniškumą istoriniame kontekste, t. y. kalbama apie daugiau nei šimtmetį vykstančius procesus, tad suprantama, kad detalesnė analizė tiesiog fiziškai nebūtų įmanoma. Kita vertus, ši knyga yra tikrai vertinga savo išvalgomis tiek teoriniu, tiek ir empiriniu požiūriu ir neabejotinai turėtų sudominti lietuvišką auditoriją.

Darius Daukšas

Vytauto Didžiojo universitetas

Baltic Postcolonialism. Violeta Keler-tas (ed.). Amsterdam: Rodopi, 2006. 464 p. (On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom, and Moral Imagination in the Baltics 6)*

Šis išpūdingas dvidešimties straipsnių rinkinys – tai pirmas reikšmingas bandymas aptarti Baltijos valstybių praeitį

* Skelbta anglų kalba žurnale *Journal of Baltic Studies* 38(2): 263–265, 2007.

ir dabartį iš kolonializmo perspektyvos. Siūlymai pažvelgti į buvusį Socialistinių bloką kaip į sovietų kolonizuotą arealą akademine diskusijose paprastai sutinkami skeptiškai ar net priešišškai. Tai aiškintina socialiniuose moksluose išsivyravusiu požiūriu, kad kolonializmas sietinas tik su Vakarų Europos imperine plėtra Afrikos, Azijos bei Amerikos kontinentuose. Kolonializmas paprastai suprantamas kaip susidūrimas žmonių grupių, atstovaujančių skirtingoms „rasėms“, kultūroms, istorinėms praeitimis bei geografinėms teri-